

ТРЕНДИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНА ПРАКТИКА

Пивоваров В. В.

ORCID ID: 0000-0003-3754-8099

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Проблема злочинності неповнолітніх традиційно протягом багатьох років привертає увагу науковців всього світу. Цей науковий інтерес поширюється не тільки на традиційну і загальновідому царину відносин, регульованих кримінальним правом як реалізацією державної кримінальної політики (хоча, справедливості заради, слід визнати, що і в цій сфері суперечок чимало). Неабияке значення проблематика природи злочинності неповнолітніх, практики реагування на неї, із врахуванням інтересів дитини і забезпечення спеціальних, особливих пенітенціарних практик має також для науки кримінології та, особливо – для сучасної науки кримінально-виконавчого права України [1, с. 467–474].

Так, особливій специфіці злочинності неповнолітніх присвячено чимало наукових міжгалузевих досліджень. Загальновизнано, що сфера дії основних факторів такої злочинності – формування особистості та сфери її життєдіяльності. Типовий механізм, що приводить неповнолітнього на злочинний шлях, ця взаємодія наступних обставин:

- знаходження в родині, яка не прагне, не вміє або не може виховувати дитину;
- невдачі в навчальному закладі, конфлікти з педагогами або з дитячим колективом, або з батьківською громадськістю;
- переорієнтація на дозвільні, розважальні зв'язки, зближення з особами, що характеризуються аморальним або кримінальною поведінкою тощо.

У злочинах неповнолітніх завжди простежується несприятливий для формування й життєдіяльності особистості вплив соціального оточення. Цей вплив очевидний в таких мотиваційних моментах неповнолітнього злочинця, як-от:

– «мотиви росту», причому в суперечливій формі, шляхом доведення особисто значимої для дитини групі, що «я такий же як ви», і поряд із цим підкреслення-заперечення, що «я особистість»;

– мотиви так званого «дитячого анархізму», що коріняться у невірних установах батьків-вихователів – прагнення негайно мати привабливі речі, покататися на автівці, негайно дати здачі кривдникові тощо;

– мотиви, що випливають із залежності дитини від дорослих і невміння знаходити законні способи забезпечення своїх потреб, відстоювання своїх інтересів. Звідси крадіжки солодощів, напоїв, продуктів дітьми, які не отримують повноцінного харчування; насильство по відношенню до членів сім'ї, що знущаються над родиною; втечі з родини, бродяжництво з наступними крадіжками для задоволення невідкладних матеріальних потреб.

Для неповнолітніх в Україні характерне здійснення загальнокримінальних злочинів. Це зрозуміло, тому що в економічну, політичну, інші спеціальні сфери діяльності неповнолітні особи ще повноцінно не включені. Латентність їх злочинів, через їх очевидний характер і своєрідну спрямованість, потенційно нижча, ніж у дорослих; що в свою чергу дає високі абсолютні показники по кримінальним правопорушенням, вчинюваним неповнолітніми.

Останні дослідження трендів злочинності неповнолітніх та пенітенціарних практик щодо них, проведені науковцями Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України (м. Харків) у 2021 році, показують наступне. Серед вчинених неповнолітніми нетяжких злочинів переважають злочини проти життя та здоров'я особи та проти власності; серед злочинів середньої тяжкості очевидно домінують злочини проти власності, на другому місці – кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочини проти здоров'я населення (при цьому, майже з семикратним відривом між цими двома референтними групами: 150 випадків проти 22 випадків). Вчинення тяжких злочинів в цілому мало характерне для неповнолітніх, і зосереджується на власності [2, с. 27].

Практики застосування кримінальних покарань неповнолітніх злочинців в Україні залишаються доволі суворими. Так, судами застосовано покарання як захід впливу до 1610 із 1902 неповнолітніх, визнаних винуватими у вчиненні злочинів. Але головне, що найчастіше суди застосовували до неповнолітніх такий вид основного покарання, як позбавлення волі на певний строк – 79% [2, с. 26]. Хоча справедливості заради слід зазначити, що у переважній більшості

випадків засудження суди застосовують положення статті 75 Кримінального кодексу України та вважають, що виправлення підсудного можливе без відбування покарання.

В порядку висновку, спираючись на викладені вище кримінологічні засади формування кримінальної мотивації неповнолітніх правопорушників, загальні тренди злочинності неповнолітніх, зважаючи на виключну необхідність дотримання їх громадянських прав (в тому числі прав освіти, на безпечний і гармонійний розвиток особистості тощо), враховуючи гарні перспективи соціалізації та повернення в суспільство неповнолітніх правопорушників порівняно із дорослими, та з огляду на сучасні загрози можливої дитячої занедбаності на територіях проведення бойових дій в Україні, підкреслюємо необхідність навіть в складних умовах воєнного та повоєнного часу здійснювати, за можливості, максимально повноцінне фінансування і впровадження заходів наглядової пробації стосовно неповнолітніх правопорушників, передбачених Законом України «Про пробацію» [3]. Ці заходи спрямовані на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків неповнолітніх правопорушників, що безсумнівно надасть позитивний соціальний ефект та слугуватиме ідеям запобігання відтворенню злочинності в цілому.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ, 2007. 712 с.
2. Автухов К., Грищенко К., Крейденкова В., Шибя І., Яковець І., «Так простіше». Як призначають покарання неповнолітнім в Україні? Аналітичний звіт. Київ, 2021. 62 с.
3. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.